

**Светозар Јокановић, за ванредно издање
„Ваздухопловног билтена УПВЛПС“**

Крвави празник

Новембар је 1944.године. Послије силовите офанзиве Црвене армије и Народно ослобилачке војске Југославије, започете 22. септембра, сви већи градови Србије су ослобођени. У њима Комунистичка партија 7.новембра, по први пут јавно прославља Октобарску револуцију. Тако је и у Нишу, граду на југоистоку Србије чији становници броје тек двадесетпети дан на слободи. Али ни овај 7. новембар неће проћи без крви. Није то заслуга Немаца ,већ наших америчких савезника!

Затишје пред буру

*Јутро је у Нишу. На пут према Београду, припрема се штаб 6. гардијског стерљачког корпуса. **Генерал–лајтенанат Григориј Петровић Котов, командир корпуса,** у Србији је од 1. новембра када је из Бугарске његова јединица пребазирана у Пирот. По наређењу маршала Толбухина 6-ти ГСК **треба да се у фазама пребацује преко Ниша, Алексинца, Крагујевца и Београда у Сомбор, на јужно крило фронта према Мађарској.** Сам пут са собом не носи нарочиту опасност. Терен је миран јер су*

Титови партизани, Црвена армија и дијелови Бугарске армије очистили тај дио Србије од Немаца.. Непријатељ се сада из Грчке, преко јужних дијелова Србије (Косова и Санџака) извлачи према Босни... Најближа њемачка јединица се креће долином ријеке Ибар, скоро 100 километара југозападно од Ниша... Са своје 42 године Григориј Петровић је стекао огромно војничко искуство борећи се и у грађанском и отаџбинском рату. Ипак је сигурно да није рачунао да ће му последњу битку у животу наметнути савезници.

Италија, аеродром Винђенцо, регија Фођа. Пуковник Кларенс Теодор Едвинсон командант елитне 82. ловачке групе, обавјештава своје пилоте о предстојећем задатку. Мисија бр. 829 предвиђа напад на њемачки транспорт на југу Србије. Сличан задатак у том подручју извршили су неколико дана раније. За момке који су по броју ваздушних побједа други у америчком ваздухопловству, никакав проблем. Вјероватноћа да ће данас срести њемачки авион над Србијом

равна је лову на бијелог бизона. Пуковник Едвинсон изгледа не мисли тако. На ову мисију он лично води све расположиве авионе из сва три сквадрона, укупно 60 P-38 Lightning! Носилац удара биће 95. сквадрон са 25 авиона. Ваздушну заштиту пружаће му 96. сквадрон (17 авиона) и 97. сквадрон (18 авиона).

Вријеме је добро, мало магловито. Ловачка група полетјела је тачно у 8 часова и 57 минута. Убрзо по полијетању по један Лајтнинг из 96-тог и 97-ог сквадрона вратио се у базу због механичких проблема. Групу предводи 95-ти сквадрон на висини од око 3600 м. Са лијевог крила му је 97-ми а са десног 96-ти сквадрон. Око 10:15 ч група се раздваја. Пуковник Едвинсон шаље 16 авиона из 97-ог сквадрона да „чисте“ пут Крушевац-Ћићевац. Њихова акција је трајала све до 10:40 ч.

Главнина снага (42 авиона) продужава ка примарном циљу. Едвинсон са 95-тим сквадроном снижава висину. Око 10:20 ч креће напад на жељезничку

станицу. Пуковник Едвинсон лично уништава локомотиву. Затим се група окреће на југ ка селу Чамурлија (6,29 км сјеверо-западно од Ниша). Пилот Кар: „**Сви оријентири су ту: брдо, пут... ево и некаквог града или села-то је то!**“ Исто потврђују и његове колеге из 96-тог сквадрона, који са висине од 4200 м пружају заштиту.

Село Чамурлија 10:50 ч, пилот Кар: „**Угледасмо колону возила како се великом брзином креће путем. Не виде се ознаке али смо сигурни - Њемци!**“ У напад одлазе два флајта. **Пуковник Едвинсон први отвара ватру**-лично уништава два штабна аутомобила, 2 камиона-цистерне и 6 других камиона. Амерички пилот Кар одушевљено примјећује: „**Какву смо само ватру запалили! За последњих 50 мисија нисмо направили оволику штету!**“ Трећи флајт 96-тог сквадрона тражи дозволу за напад. Едвинсон одобрава. И пилот Кар је добио прилику да се покаже: „Погодио сам 5 камиона и амбулантна кола! Прекасно сам видео црвени крст!“

Ваздушни бој

Генерал Судец, Владимир Александрович, главнокомандујући **17. ваздушне армије** налази се на аеродрому Ниш. И тамо се чују експлозије. **Обавјештавају га да најмање 15 авиона напада колону Котова!** У првом удару, уништено је двадесетак возила са чела колоне. Међу првима аутомобил Котова. Везиста 6-тог ГСК обавјештава команду аеродрома Ниш о нападу.

Пилоти 288.ИАД (Павлоградска ловачка дивизија, носилац ордена Суворова и Црвене заставе) трче ка својим авионима. Прекасно! Док стазом још рулају Јакови 866-тог ловачког пука, амерички 96-ти сквадрон је над аеродромом! Американци су раније уочили аеродром и покушавају да униште противника на земљи. Капетан Чарлс Кинг из 96-тог сквадрона туче по руским камионима на ивици аеродрома. Током трећег налета примио је погодак са земље, од

чега му отказује лијеви мотор. Убрзо аеродромска артиљерија погађа још једном Чарлсов авион. Изгубио је и десни мотор. Покушава да слети на једну пољану, око километар сјеверно од аеродрома Ниш. **Из запаљеног авиона извлаче га српски сељаци. Са тешким опекотинама, али преживјеће.**

У 11 часова полетјели су на дежурним Јак-9: **лајтанант Кривоногих и млађи лајтанант Шипулја**. Усмјерили су авионе према колони Котова, гдје управо трећи флајт 95-тог скадрона излази из напада. Пилот Шипулја у пењању отвара ватру на најближег противника. Кратким рафалом погађа авион млађег поручника **Филипа Бруера**. Лајтнинг по имену „Моја фантазија“, претворио се у ватрену лопту у којој пилот Бруер гине.

Поручник Кетшоук из 96-ог скадрона са око 2100 метара осмотрио је борбу Шипулје и Бруера. Понире и на око 1000 метара висине отвара ватру на Јак-а и погађа га - Шипулја гине. Лајтанант Кривоногих се бори између два Лајтнинга и у пењању успјева да погоди једног, који задимљен напушта борбу. У том авиону је Кејт Армстронг, који се и поред отказа на једном мотору, успјева вратити у Италију. Аеродромска артиљерија, у намјери да обори други амерички авион, дејствује и грешком погађа свог ловца. Кривоногих пада на око 3 километра од аеродрома и гине.

Убрзо полетјело је још шест Јак-9, **командир ескадриле капетан Бондар, старији лајтананти Сурнев, Железнов, Поциба, лајтанант Жестовскиј и млађи лајтанант Сердјук**. Главнина америчких авиона премјешта се

изнад самог града. Пуковник Едвинсон их распоређује у борбени круг. Све то

прати запрепашћена маса Нишлија окупљених на тргу. Јакови прелијећу Нишку тврђаву и са неких 50 метара прелазе у стрмо пењање. Американци пуцају по њима.

Прошавши у непосредној близини америчких ловаца, пилоти Бондар, Сурнев и Железнов препознају америчке ознаке и одустају од напада. Међутим дио Лајтнинга креће у потјеру за њима. Пилот поручник Џорџ Боуерс јури за Јаком који му бјежи према аеродрому. Послије неколико окрета Јак успјева да побјегне, а Боуерс митраљира стајанку аеродрома. Послије неколико минута маневрисања један од Американаца, јавиће везом: ***“Имам једног на нишану – има руске звијезде на репу!” Након тога дио Американца одустаје од напада.***

Пилоти Блумер и Артон из 95-тог сквадрона успјевају да изолују авион којим пилотира Жестовскиј. Совјетски пилот ипак успјева да лакше оштети Лајтнинг поручника Артона, али њега погађа поручник Блумер. На око 8 км од Ниша, рањен, Жестовскиј успјева да искочи из запаљеног

авиона и безбједно се приземљи падобраном у село Каменица на 8 км сјеверно од Ниша.

Млађи лајтанант Сердјук након што је отресао са репа једног нападача, помаже свом колеги и уништава његовог противника. Био је то авион млађег поручника Елдона Коулсона из 95-ог сквадрона. Убрзо Сердјук оштећује још један Лајтнинг који успјева да побјегне.

Са информацијом да су Американци у ваздуху, у 11:10 ч, полијеће пара Јак-3, капетан Колдунов (бијели 17) и лајтанант Красјуков. Генерал Судец наређује:

"Учинити све мјере у циљу прекида сукоба". Пилоти ће покушати да одвуку Американце од аеродрома, не улазећи у борбу. У том тренутку аеродрому прилази још 16 лајтнинга из 97 сквадрона. Поред Јакова из 866-тог пука, у ваздуху су била и четири Јак-9Т из 897-ог пука (под комадном лајтаната Лукашевича). **Пошто су идентификовали противника, нису улазили у бој.**

Поручник Блурок из пратње пуковника Едвинсона успјева да оштети једног Јака. **Старији лајтанат Поциба одлучан је међутим да прекине борбу.**

Прошавши кроз борбени круг прилази авиону на коме лети Едвинсон и лети у америчкој формацији. Маше му крилима показујући ознаке ваздухопловства Црвене армије. Едвинсон коначно даје наредбу: **„То су Руси, бјежимо дођавола одавде!“**. Након састављања са авионима из 97-ог сквадрона у 11:30, Американци се враћају у базу. **До 13:05 на аеродром Винђенцо слетјело је 55 авиона.**

Према америчком војном извјештају, 82-а ловачка група изгубила је тог дана **три Лајтнинга**, два у борби са Јаковима „који су грешком напали Америчке авионе“ и још један „од дејства флака током бомбародвања колоне возила“. Два пилота су погинула, а један теже рањен. **Још пет Лајтнинга је теже и лакше оштећено али су се вратили у базу.** Америчка команда процјењује да су оборена „два ,три или више Јакова“. **На земљи су уништена 3 камиона-цистјерне нафте, 28 камиона, 4 штабна аутомобила, 1 барака, 1 приколица, 2 локомотиве. Оштећена су: 22 камиона, 25 жељезничких вагона, 1 радио станица.**

Пилот Кар каже: **„Били смо већ или без муниције или при крају. Много смо се истрошили у митраљирању колоне, иначе би Руси-горе прошли. Уништили смо од пет до седам руских Јакова. Били су попут „месера“,**

али ми смо имали и бољу тактику и повољнију ситуацију.“ Наравно Кар заборавља на њихову главну предност: изненађење и значајно повољнији однос снага па једнак број оборених авиона на обе стране прије може бити неуспјех Американаца.

Руски извори говоре о три оборена Јака и оштећење једног. Руски извјештај не спомиње колики су губици на земљи у техници и људству аеродрома Ниш. *Штаб 866-тог ловачког пука процјењује да је оборено пет Лајтнинга. Поред командира корпуса Котова у америчком нападу погинула су 34 војника 6-ог корпуса, а још 37 је рањено.* Послије новембарског инцидента 288-а ловачка дивизија муњевито је пренаоружана најновијим Јак-3.

оборене посаде 7.11.1944. рејон града Ниш

тип	број	припадност	пилот	судбина
P-38L-1-LO	44-24035 (service no O-715462)	95th FS, 305th FW, 82 nd FG, 15AF	Бруер Филип	Погинуо
P-38J-15-LO	43-28662 (service no O-715478)	95th FS, 305th FW, 82 nd FG, 15AF	Коулсон Елдон	Погинуо
P-38L-1-LO	44-24392	96th FS, 305th FW 82 nd FG, 15AF	Чарлс Кинг	Тешко рањен
Як-9М	2715396	866.ИАП, 288.ИАД, 17 .ВА	Виктор Васильевич Шипулја	Погинуо
Як-9Т	2415351	866.ИАП, 288.ИАД, 17 .ВА	Дмитриј Петрович Кривоногих	Погинуо
Як-9Т	1215370	866.ИАП, 288.ИАД, 17 .ВА	Жестовскиј	Рањен

Југословенски извори дају још неке интересантне податке. Према истраживању бившег директора Музеја Југословенског ваздухопловства, проф. Чедомира Јанића, после је узбуне на аеродрому Ниш прво су полетјели

авиони Јак-3 из 659.ИАП. Како Јанић не спомиње 866. ИАП, могуће да је погрешно идентификовао пук, с обзиром да су оба била у саставу 288.ИАД. **Са потпуном сигурношћу ово ће бити могуће провјерити тек увидом у ратни дневник 659.ИАП, који нам, за сада, није доступан.**

Савременик тог догађаја, политички комесар аеродрома Ниш, **Јока Дрецун**, руским Јаковима приписује 7 побједа и уписује погибију 14 америчких пилота (братска наклоност ка руској страни је евидентна)! Истовремено Дрецун каже да су Американци оборили три Јака. У сведочењу које је дао инжењер завода „Утва“ **Драгослав Димић**, сазнајемо да је међу погинулима била и једна дјевојка пилот, студент из Москве, која је становала код Димићевих родитеља. Међутим не знамо њено име нити околности под којима је погинула. Да ли је она оборена у авиону или је једна од жртава америчког митраљирања стајанке аеродрома Ниш?

Тијела Американаца, Црвеноармејци су сахранили недалеко од улаза на тадашњи аеродром Ниш и ту подигли пирамиду. Данас није могуће утврдити мјесто гробнице. Могуће је да су тијела касније негдје премјештена. **Током маја 2012 делегација министарства одбране САД посјетила је Србију са намјером да открије судбину 18 америчких пилота страдалих над Србијом током рата.** На списку несталих пилота нашло се и име Филипа Бруера, за којег се вјерује да му се тијело налази негдје у Крушевцу?!

Ни мјесто гробнице погинулих руских пилота и војника није познато. Знамо само да је генерал Котов сахрањен у Одеси, у Алеји славних.

Зашто другови савезници ?

Пошто је изгубио стратешки важну комуникацију-друмове и железницу кроз долине ријека Јужна и Велика Морава, преко Београда до Мађарске, Вермахт је принуђен да се из Грчке повлачи уским путевима Косова и Санџака. На том простору Хитлерова армада ужива подршку и локалног становништва, али пролаз стално сужавају ослободилачке снаге. **Њемачке колоне су свакодневно изложене нападима из ваздуха.**

Од септембра 1944. над територијом Југославије дејствују четири ескадриле НОВЈ, али и снаге британског, америчког и совјетског ваздухопловства. Са том се силом све теже могла носити авијација окупационих снага. Од новембра њемачка Команда 4. Ваздухопловне флоте (у којој је тада само 656 авиона) због проблема на источном фронту, покрива само сјевер Србије. „Авијација Хрватске“ концентрисана је

над западном територијом Југославије тако да су њемачке колоне на Косову практично незаштићене.

У бројним западним публикацијама наводи се да је за трагедију крива руска страна која није обавјестила Американце о „пробоју који је направила предходног дана у дубини од 100 км“, што је потпуна измишљотина. Ниш је слободан од 14. октобра, а пут до Алексинца је још дубље у слободној територији. Уз то се напомиње да су Совјети касније „стрељали офицере одговорне за овај пропуст“, иако не постоје било какви докази за ту тврдњу.

Кобног дана, према извјештају који је направио амерички штаб у Казерти 25. новембра 1944. циљ 82. ловачке групе је било ометање њемачког друмског

и жељезничког саобраћаја на потезу Сјеница-Нови Пазар-Рашка-Митровица (у просјеку 150-95 километара југозападно од Ниша). **„Пуковник Едвинсон је наишао на густ саобраћај кроз мјесто за које је он мислио да је Нови Пазар.. Послије развијања снимака камере види се да је митраљиран погрешан пут-око 72 км удаљен од циља, што је око 10 минута лета“.** У америчкој документацији је такође уписано мјесто пада првог Лајтнинга као Сјеница (мјесто тада под контролом Њемаца и муслиманске милиције), што је читавих 152 км даље од стварног мјеста пада авиона. Још већу сумњу на америчке твдње доноси свједочанство, совјетског пилота Бориса Смирнова. **Он је у својим мемоарима написао да су у олупини једног Лајтнинга нашли карту на којој је Ниш означен као циљ!**

Амерички штаб даље каже: **„Едвинсон је одмах препознао авионе као совјетске, али није успио да сакупи своје снаге и за то вријеме је још један Лајтнинг оборен и најмање два, три или више Јакова. За вријеме сабирања његових авиона, један Јак се приближио Едвинсоновом авиону, након чега је и потврђена идентификација. Тада је Едвинсон издао наредбу о повлачењу“.**

Американци у извјештају од 25. новембра кажу да су совјетски авиони „оправдано напали амерички сквадрон“ и да је амерички командант разријешен дужности.

И Совјети су ставили под лупу своје снаге. Потпуковник Степан Никифорович Кузин, отишао је са

дужности команданта 866. ИАП 29.новембра 1944. Послије утврђивања околности инцидента над Нишем, ослобођен кривице Кузин постаје замјеник команданта дивизије у Мађарској.

Генерал Вилсон, командант америчких снага на Медитерану писмом је изразио жаљење и упутио извињење за трагични инцидент. Посебно је похвалио пилота Колдунова који је „исказао изузетну храброст и успоставио контакт са америчким авионима, што је довело до прекида скукоба“. Извињење је упутио и генерал Ајра Икер.

Кривица за погрешну процјену мјеста дејства, приписана је пуковнику Едвинсону (пилоту са 4000 часова налета!). По повратку у Фођу, сваки пилот је морао написати изјаву. „Руси су хтјели Едвинсонов скалп.. У ствари хтјели су да буде стрељан!“, тврди пилот Кар и сву кривицу сваљује на руску страну која је „направила велики пробој фронта, а о томе није обавјестила Американце. Нисмо погријешили, погодили смо мету!“

Објашњење би имало смисла да је Ниш неко село, а не један од највећих градова Србије.

Да је Ниш добро познат Американцима говори и то да су га од 20.октобра 1943. укупно 16 пута бесомучно бомбардовали. Најжешћи напад десио се на Велику суботу (15. априла 1944. године) када је убијено 700 цивила (следећа два дана, Американци су бомбардовали Београд, убивши 2000 и ранивши 7000 Београђана!). Зашто је сваки град у Србији и Црној Гори систематично бомбардован од стране савезника тешко је

објаснити. Колико је тек тешко објаснити зашто је тај исти Ниш и ослобођен опет био мета?!

Како су Американци казнили пуковника Едвинсона? Он се на мјесту команданта 82. ловачке групе задржао до 22. новембра када је послат кући у Америку. Јануара 1944. постао је замјеник команданта базе **Блутентал Филд**, Сјеверна Каролина, а убрзо потом и њен

командант. Послије још неколико високих командних дужности, у мају 1946., Едвинсон је опет у Европи. У Њемачкој, преузима команду над 366 ловачком групом авиобазе Fritzlar. **Слиједи опет низ највиших војних дужности, одликовања и коначно добијање генералског чина. О њему је 1985. године издата књига „Edwinson A 'Legend' in His Time."**

Ако је овако „кажњен“ човјек који је означен као кривац за катастрофалан напад, није ли то доказ да ова мисија и није била грешка? Праву истину вјероватно нећемо наћи у војним, већ архивама обавјештајних служби. **Данас само можемо да нагађамо да ли овај догађај има везе са јавно исказаним незадовољством западних савезника због уласка Црвене армије у Југославију? Једно је сигурно и Њемци и наши западни савезници, били изненађени брзим напредовањем Црвене армије на Балкану.**

Аутор текста, првобитно објављеног на руском језику у магазину **„Авиација и космонавтика“** (бр.11/2013), је војни новинар из Подгорице **Светозар Јокановић**. Његовом љубазношћу и уз дозволу и превод на српски језик, у прилици смо да и ми прочитамо овај текст.

Фотографије:

1. **Генерал Григориј Петровић Котов, командант 6. Гардијског корпуса Црвене Армије**, извор за фото:
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/ru/5/56/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2,%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.jpg>
2. **Пуковник Кларенс Едвинсон, командант 82. Ловачке групе**, извор за фото:
http://images.ookaboo.com/photo/m/Gen_C_T_Curly_Edwinson_m.jpg
3. **Формација америчких Лајтнинга П-38**, извор за фото: аутор текста
4. **Генерал Владимир Александровић Судец, командант Совјетске 17. Ваздушне армије**, извор за фото:
http://www.generals.dk/content/portraits/Sudets_Vladimir_Aleksandrovich.jpg
5. **Формација Совјетских Јак-9**, извор за фото:
<http://woplanes.com/pics/yak-9.jpg>
6. **Јак-9 на полетању**, извор за фото:
<http://www.airwar.ru/image/idop/fww2/yak9m/yak9m-3.jpg>
7. **Лајтнинзи 96. Сквадрона 82. Ловачке групе у формацији**, извор за фото:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/85/82d_Fighter_Group_-_P-38_Lightnings.jpg/800px-82d_Fighter_Group_-_P-38_Lightnings.jpg
8. **Јак-3**, извор за фото:
<http://segundaguerra.net/wp-content/uploads/2011/11/yak3-550.jpg>
9. **Поручник Блуок испред свог Лајтнинга**, извор за фото:
<http://www.trbimg.com/img-4fe287a2/turbine/tn-dpt-blurock-2.jpg-20120620/488/379x488>
10. **Формација П-38 Лајтнинг**, извор за фото:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ca/Lockheed_P-38L_061019-F-1234P-015.jpg
11. **Јак-3**, извор за фото:
http://weapons-of-war.ucoz.ru/_ph/4/689789751.jpg
12. **Аерофото снимак бомбардерских дејстава Савезника над Нишом**, извор за фото:
http://www.mycity-military.com/imgs2/132517_72074429_Nis-43-10-20.jpg
13. **Кларенс Едвинсон испред Лајтнинга**, извор за фото:
<http://www.volacapitanata.it/public/44/7.jpg>